

მაკროეკონომიკური პოლიტიკა

ლექცია 5

ლექცია 5

მაკროეკონომიკური პოლიტიკის ინსტრუმენტები

როგორც ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, *მაკროეკონომიკური პოლიტიკა არის მაკროეკონომიკური მიზნების მიღწევის სტრატეგიული და ტაქტიკური გზების ერთობლიობა და ამ მიმართულებით ფუნდამენტური ეკონომიკური გადაწყვეტილებების სინქრონულად მიღება*. ამასთან ხაზი უნდა გაესვას იმ გარემოებას, რომ სახელმწიფო, თავისუფალი ბაზრის პირობებში, სამოქმედო ინსტრუმენტების არჩევაში შეზღუდულია და მხოლოდ რამდენიმე ქმედით ინსტრუმენტს ფლობს, რომელთა ოპტიმალურად გამოყენების პირობებშია მხოლოდ შესაძლებელი მაკროეკონომიკური მიზნების მიღწევა.

ჩვენ იმაზეც გვქონდა საუბარი, რომ ბაზარი არ არის სრულად თვითრეგულირებადი სისტემა და იგი არ განეკუთვნება ისეთ მექანიზმებს, რომლებიც უზრუნველყოფენ ეკონომიკის განუხრელ და სტაბილურ ზრდას. ამდენად ბაზრის ეს "ნაკლი" ვიღაცამ უნდა გამოასწოროს და სწორედ ეს "ვიღაცა" სახელმწიფო, რომელსაც გააჩნია შეზღუდული, მაგრამ საკმაოდ ეფექტიანი ბერკეტები, იმისათვის რომ შეაკავოს ეკონომიკაში არსებული რყევები და ეკონომიკური ზრდას უფრო სტაბილურ ფორმა "მიაღებინოს".

მბრძანებლურ ადმინისტრაციული ეკონომიკისაგან განსხვავებით, სადაც სახელმწიფო თავად "ასრულებდა" ბაზრის როლს, რყევები ნაკლები უნდა ყოფილიყო, რადგან იგეგმებოდა რყევების გამომწვევი ფაქტორების ერთობლივი მოთხოვნისა და ერთობლივი მიწოდების ოდენობები და ცხადია, როცა ფორმალურად არ არსებობდა სხვაობა მათ შორის, ეკონომიკაც ძირითადად არსებული გეგმის მიხედვით ვითარდებოდა.

რაც შეეხება თავისუფალ ბაზარს, სადაც ერთობლივ მოთხოვნასა და ერთობლივ მიწოდებას ბაზარი არეგულირებს, რთულია სახელმწიფოს მხრიდან მკაცრი და ყოველთვის ეფექტიანი პოლიტიკის შემუშავება და განხორციელება, რომელიც რყევებს აგვარიდებს. მით უმეტეს, რომ ამ შემთხვევაში სახელმწიფოს არ გააჩნია იძულების ის მექანიზმები, რომლებიც მბრძანებლურ ადმინისტრაციული ეკონომიკის დროს აქვს.

ამდენად ერთობლივი მოთხოვნისა და ერთობლივი მიწოდების რეგულირებისათვის სახელმწიფოს, გარდა მათზე პირდაპირი ზემოქმედების (ადმინისტრირების) ფორმებისა,

რჩება ორი ძირითადი ინსტრუმენტი: ფისკალური და მონეტარული პოლიტიკა, რომლებიც მაკროეკონომიკურ პოლიტიკის საფუძველს ქმნიან.

მთავარი მაკროეკონომიკურ პოლიტიკაში არის ის, რომ *მას (მაკროეკონომიკურ პოლიტიკას) შეუძლია ერთობლივ მოთხოვნაზე საკმაოდ მნიშვნელოვანი და სისტემატიური ზეგავლენა მოახდინოს* (Сакс, Ларрენ, 1999, с. 396). სწორედ ამ თეზისს ეყრდნობიან ქეინზის მიმდევრები, რომლებიც ასკვნიან, რომ სახელმწიფოს მაკროეკონომიკური პოლიტიკის მეშვეობით შეუძლია მიაღწიოს ეკონომიკის სტაბილიზაციას სრული დასაქმების დონეზე.

სახელმწიფოს ხელში ეკონომიკაზე ზემოქმედების და შესაბამისად მაკროეკონომიკური პოლიტიკის საუკეთესო ინსტრუმენტი მონეტარული, ანუ ფულად საკრედიტო პოლიტიკაა, რომელიც, განმარტების თანახმად *სახელმწიფოს მხრიდან ფულის მიმოქცევისა და კრედიტის სფეროში გატარებული ღონისძიებების ერთობლიობაა, რომელიც მიმართულია ეკონომიკისა და ფულადი (მონეტარული) სისტემის ეფექტიანი, მდგრადი ფუნქციონირების უზრუნველსაყოფად. მის ძირითად შემადგენელ ნაწილებად მოიაზრება ოპერაციები ღია ბაზარზე, სააღრიცხვო პოლიტიკა და აუცილებელი მინიმალური რეზერვების დაწესება*. მონეტარიზმის შესაბამისად ეკონომიკურ პროცესებში გადამწყვეტ როლს თამაშობს ემისიის რეგულირება, ეროვნული ვალუტის გაცვლითი კურსი, კრედიტის პროცენტი (Борисов, 1999, сс. 181, 402).

მაკროეკონომიკური პოლიტიკის მეორე ძირითადი შემადგენელი ნაწილია საბიუჯეტო-საგადასახადო პოლიტიკა, რომელიც *სახელმწიფოს პოლიტიკაა სახელმწიფო ხარჯებისა და სახელმწიფო შემოსავლების სფეროში, რომელიც მიმართულია დასაქმების მაღალი დონის, ეკონომიკის სტაბილურობისა და GDP-ის ზრდის უზრუნველსაყოფად* (Борисов, 1999, с. 86). ზოგჯერ საბიუჯეტო-საგადასახადო პოლიტიკას ფისკალურ პოლიტიკასაც უწოდებენ¹ (Бункина, Семенов, 1999, с. 78; Борисов, 1999, с. 805).

ამდენად უკვე გამოიკვეთა იმ კონკრეტულ ინსტრუმენტთა არასრული, მაგრამ ძირითადი ჩამონათვალი, რომლებზე ზემოქმედებითაც სახელმწიფოს შეუძლია ერთობლივ მოთხოვნაზე ზემოქმედება და მის წინაშე არსებული ეკონომიკური მიზნების შესრულება².

¹ ლათინურად “Fiscus” სახელმწიფო ხაზინას ნიშნავს.

² ცხადია, რომ მათ გარდა სახელმწიფო ხშირად მიმართავს პირდაპირი რეგულირების ფორმებსაც, რომლებზეც ოდნავ ქვემოთ გვექნება საუბარი.

უმთავრესი ინსტრუმენტი, რომლითაც ხდება სახელმწიფოს მხრიდან ეკონომიკაზე ზემოქმედება არის ბიუჯეტი³.

ბიუჯეტი არის ეროვნული შემოსავლის სახელმწიფოს მიერ გადასანაწილებელი ნაწილი, რომელიც ორი ნაწილისაგან – შემოსავლებისა და ხარჯებისაგან შედგება. ბიუჯეტის ორივე ნაწილი აქტიურად ზემოქმედებს ეკონომიკაზე.

ბიუჯეტის საშემოსავლო ნაწილს როგორც წესი საგადასახადო და არასაგადასახადო შემოსავლები აყალიბებენ. წინამდებარე ნაშრომის მიზნებიდან გამომდინარე, კვლევის პროცესში, იმის გათვალისწინებით, რომ არასაგადასახადო შემოსავლები თავისი არსით იგივეა, რაც კერძო კომერციული სტრუქტურის შემოსავალი ბიზნესიდან, ჩვენ დავუშვათ, რომ სახელმწიფოს არა აქვს არასაგადასახადო შემოსავლები, ანუ შემოსავლები ბიზნესიდან და მივიჩნიოთ, რომ ბიუჯეტის შემოსავლების ერთადერთი წყარო გადასახადებია, რადგან სწორედ გადასახადები უშუალოდ ზემოქმედებენ ეროვნულ ეკონომიკაზე.

გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ ეკონომისტები საფინანსო-საბიუჯეტო პოლიტიკის ინსტრუმენტებიდან პირველ რიგში სახელმწიფოს მიერ გაწეულ ხარჯებს, სახელმწიფო შესყიდვებს განიხილავენ როგორც ერთობლივ მოთხოვნაზე ზემოქმედების საუკეთესო საშუალებას.

სწორედ სახელმწიფოს მიერ მოხმარებული თანხები ზრდიან ერთობლივ მოთხოვნას და მასტიმულირებელ როლს თამაშობენ ეკონომიკის განვითარებაში. თუ გავიხსენებთ (1), აშკარად ჩანს, რომ კერძო სექტორის ხარჯებთან ერთად უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება სახელმწიფოს მიერ გაწეულ ხარჯებს $GDP=C+I_g+G+X_f=(C+I_g+X_f)+G$, ამდენად სახელმწიფო შესყიდვების რაოდენობით იზრდება ერთობლივი მოთხოვნა და იწვევს წონასწორული GDP⁴-ის ზრდას (Макконнелл, Брю, 1999, с. 215).

³ თითქმის არც-ერთ სახელმწიფოში ერთიანი (კონსოლიდირებული) ბიუჯეტის ცნება პრაქტიკულად არ არსებობს, როგორც წესი არსებობს ცენტრალური ხელისუფლების ბიუჯეტი, ადგილობრივი ხელისუფლების ბიუჯეტები და არასაბიუჯეტო სახელმწიფო ფონდები. ჩვენ მსჯელობებისას ვისაუბრებთ ზოგადად ბიუჯეტზე, რომელიც ერთგვარად კონსოლიდირებული ბიუჯეტის სახეს ატარებს და ყველა ზემოთაღნიშნულ ბიუჯეტს მოიცავს. ამას თუ დავუმატებთ იმას, რომ ზოგიერთი ქვეყნის კანონმდებლობით დეფიციტური მხოლოდ ცენტრალური ბიუჯეტი შეიძლება იყოს, ცხადი ხდება, რომ ჩვენი დაშვება ზოგადად ბიუჯეტზე საუბრის შესახებ გამართლებულია.

⁴ წონასწორულია GDP (Equilibrium Gross Domestic Product), რომლის დროსაც საბოლოო საქონლისა და მომსახურების წარმოების (სამამულო, ადგილობრივი წარმოება) მოცულობა უდრის საქონლისა და მომსახურების საბოლოო მოხმარებას (საერთო ხარჯებს) (Макконнелл, Брю, 1999, с. С-26).

სახელმწიფო შესყიდვებს უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება სახელმწიფოს მიერ საკუთარი ფუნქციების შესრულებისა და სახელმწიფოს ეკონომიკური მიზნების მიღწევისათვის. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ სახელმწიფოს ფუნქციების შესასრულებლად ისეთი ხარჯების გაწევაც უწევს, რომელიც დაკავშირებულია მოსახლეობის სოციალურ დაცვასთან და სამედიცინო უზრუნველყოფასთან, სახელმწიფოს თავდაცვასთან, ვალების მომსახურებასთან, საზოგადოებრივი წესრიგის დაცვასთან, განათლებასთან, ბიუროკრატიის შენახვასთან და სხვა.

იმისათვის რომ სახელმწიფომ შესყიდვების მეშვეობით გაზარდოს ერთობლივი მოთხოვნა და შესაბამისად ეკონომიკურ ზრდაზე მასტიმულირებელი როლი ითამაშოს, აუცილებელია მას საამისო სახსრები გააჩნდეს. რომლებსაც, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ ძირითადად გადასახადების სახით კრეფს. სახსრები, რომელსაც სახელმწიფო იყენებს ეკონომიკის სტიმულირებისათვის, იმავე ეკონომიკის განვითარებიდან ამოღებული სახსრებია და აღნიშნულით სახელმწიფო ამცირებს ერთობლივ მოთხოვნას. ამდენად საგადასახადო პოლიტიკა სახელმწიფოს მხრიდან მიმართულია საკუთარი ფუნქციების შესრულების მატერიალური უზრუნველყოფისა და ერთობლივი მოთხოვნის და შესაბამისად ეკონომიკური ზრდის ტემპების შემცირებისაკენ.

ცხადია რომ არა გადასახადების მეშვეობით ერთობლივი მოთხოვნის შემცირება, შეუძლებელი გახდებოდა სახელმწიფოს მიერ თავისი თუნდაც ნომინალური ფუნქციების რეალურად შესრულება.

იმისათვის, რომ საგადასახადო სისტემა მეტ-ნაკლებად ოპტიმალურად ფუნქციონირებდეს, აუცილებელია, რომ იგი 6 ძირითად პრინციპს ემყარებოდეს (Chappell, 1990, კვ. 41-44):

- **სიმარტივე⁵** - ყველას, როგორც გადასახადის გადამხდელს, ასევე ადმინისტრირებაში დასაქმებულ პირს ექსპერტების დახმარების გარეშე უნდა შეეძლოს გადასახადებთან დაკავშირებულ საკითხებში გარკვევა;

---

⁵ ინგლისურად “simplicit”;

- **სიცხადე⁶** - გადასახადი უნდა იყოს ერთიანი განაკვეთით⁷ და საგადასახადო სისტემის დოკუმენტებში დებულებები არ უნდა იძლეოდეს ორმაგი გაგების საფუძველს;
- **განაკვეთი⁸** - გადასახადის განაკვეთი მისაღები უნდა ყველასათვის და გადამხდელისათვის მისი გადახდა უნდა სჯობდეს არგადახდას;
- **უნივერსალურობა⁹** - გადასახადის განაკვეთი ერთნაირად უნდა გამოიყენებოდეს დაბეგვრის ყველა სფეროში, ხოლო თუ სახელმწიფოს მიერ რაიმე შეღავათზეა საუბარი, იგი სახელმწიფოს მხრიდან სპეციალური პროგრამული დაფინანსებით უნდა ხდებოდეს;
- **სრულყოფილება¹⁰** - საგადასახადო სისტემა უნდა იყოს სრულყოფილი, ანუ უნდა იბეგრებოდეს არა მარტო ხარჯები, არამედ შემოსავლებიც;
- **სამართლიანობა¹¹** - გადასახადებმა არ უნდა გამოიწვიონ ეკონომიკური პროცესების დამახინჯება, კერძოდ კი დაზოგვის სხვადასხვა ფორმასა და საუკეთესო შემთხვევაში მოხმარებასა და დაზოგვას შორის.

სახელმწიფო უნდა ისწრაფოდეს, რომ მინიმუმამდე იქნეს დაყვანილი საგადასახადო ადმინისტრაციის ხარჯები (Русакова, Кашина, 1998, с. 11).

ცხადია, სხვადასხვა სახის გადასახადი, როგორც განსხვავებული მაკროეკონომიკური ინდიკატორი, სხვადასხვა მიზნის მისაღწევად გამოიყენება (Русакова, Кашина, 1998, с. 12-15), კერძოდ ზოგიერთი გადასახადი მოხმარებაზე ანუ ირიბი (არაპირდაპირი) გადასახადი (მაგალითად, აქციზი) იწვევს ფასების ზრდას და დასაბეგრ საქონელზე მოთხოვნის შემცირებას, წარმოების ფაქტორებზე გადასახადები ამცირებს ამ ფაქტორთა მიწოდებას ბაზარზე.

გასათვალისწინებელია ის გარემოებაც, რომ უნივერსალური, საერთო არაპირდაპირი გადასახადი (მაგალითად, დამატებული ღირებულების გადასახადი ან ბრუნვის გადასახადი)

⁶ ინგლისურად “Plainness”.

⁷ ინგლისურად “single flat rate”.

⁸ ინგლისურად “rate”.

⁹ ინგლისურად “universalite”.

¹⁰ ინგლისურად “Comprehensiveness”.

¹¹ ინგლისურად “Even-haudedness”.

საქონლის არჩევანზე ზემოქმედებას ვერ ახდენენ, მაშინ როცა აქციზი ასეთ ზემოქმედებას ახდენს.

გადასახადები (ძირითადად შემოსავალზე გადასახადები, ანუ საშემოსავლო გადასახადი, მოგების გადასახადი) შეიძლება იყოს პროგრესიული, პროპორციული ან რეგრესიული, რომლებიც გამოიყენება სხვადასხვა სიტუაციაში და სხვადასხვა მიზანს ისახავს.

გადასახადებზე და საგადასახადო სისტემაზე საუბრისას კიდევ ერთხელ გაიჟღერა სამართლიანობის თემამ, რომელიც ამ შემთხვევაშიც მხოლოდ ეფემერული გამონათქვამია და რეალურ სამართლიანობასთან საერთო არაფერი არ აქვს. კერძოდ, სამართლიანობის მაჩვენებლად მიჩნეულია გადასახადის ოდენობა, რომელსაც კონკრეტულად გადამხდელი იხდის და აღიარებულია, რომ სამართლიანობა ამ სფეროში შესაძლებელია ორი პრინციპის დაცვით იქნეს განხორციელებული (მენქიუ, 2000, გვ. 329; Мэнкью, 1999, сс. 265-273; Мак-коннелл, Брю, 1999, сс. 687-689; Русакова, Кашина, 1998, с. 12). პირველ რიგში ესაა დაბეგვრა მიღებული სარგებლობის მიხედვით, ანუ გადამხდელი გადასახადს იხდის *სახელმწიფოს მიერ მისთვის გაწეული მომსახურებიდან მიღებული სარგებლის* მიხედვით, ხოლო მეორე პრინციპი არის *გადახდისუნარიანობის მიხედვით* დაბეგვრა. ცხადია არც ერთი ზემოთ აღნიშნული პრინციპი ოდნავადაც კი არ არის სამართლიანი და პირიქით უსამართლოც კია, რადგან შეუძლებელია გადამხდელმა გაზომოს ის “სარგებელი”, რომელსაც მას სახელმწიფო მოუტანს, მაშინ როცა ხშირად პირიქით, სახელმწიფო ზიანის მეტს არაფერს “აძლევს” გადამხდელს (მაგალითად, ინფლაციის, ომის, კრიმინალური არასტაბილურობის შემთხვევაში) და გადასახადებს მაინც იღებს და შესაძლოა გაზრდილი ოდენობითაც (სახელმწიფოს მიერ მიღებული ზარალის დასაფარავად). ასევე შეუძლებელია არსებობდეს რაიმე კრიტერიუმი *გადახდისუნარიანობის* დასადგენად. ის ფორმები, რომლებსაც როგორც წესი მიმართავენ, შემოიფარგლება შემოსავლის ოდენობით და არა კონკრეტული გადამხდელის ან მისი გარემოცვის (თუნდაც ოჯახის) მოხმარების სტრუქტურის ანალიზით. ამდენად ნებისმიერი განცხადება იმისა, რომ საგადასახადო სისტემა თუნდაც მეტნაკლებად სამართლიანია, არის მხოლოდ და მხოლოდ პოლიტიკური ტრიუკი და მას არავითარი რეალური, თუნდაც ელემენტარული ეკონომიკური საფუძველი არ გააჩნია.

ყოველივე ზემოთთქმულის გათვალისწინებით, სრულყოფილი საგადასახადო სისტემის, რომელიც ბუნებაში პრინციპში არ არსებობს (პაპავა, 2000გ, გვ. 84), ჩამოყალიბებაში ან უარეს შემთხვევაში სრულყოფისაკენ მიმართულ ღონისძიებებში და შესაბამისად, ეკონომიკის რეგულირების თვალსაზრისით, გადასახადების განაკვეთს უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება.

მიუხედავად იმისა, რომ პრაქტიკაში შეუძლებელია ერთიან გადასახადზე და შესაბამისად მის ერთიან განაკვეთზე საუბარი, რადგან საქმიანობის ყველა ასპექტი სხვადასხვანაირი გადასახადით იბეგრება და მათ შორის არანაირი ლოგიკური კავშირი არ არსებობს. მაგრამ მსჯელობების გამარტივებისათვის თუ დავუშვებთ, რომ ეკონომიკაში მოქმედებს მხოლოდ ერთი გადასახადი, რომელსაც მაკროეკონომიკური ბუნება აქვს და ყველა მოქმედი გადასახადის გარკვეულ ერთობლიობა¹², შესაძლებლობა მოგვეცემა სიღრმისეულად ჩავწვდეთ გადასახადების მაკროეკონომიკურ ბუნებას. ამდენად ჩვენც მხოლოდ ერთ, აგრეგირებულ, მაკროგადასახადზე გვექნება საუბარი, რომელიც ბუნებაში არ არსებობს, მაგრამ მასზე დაკვირვება და შემდეგ მისი სხვა გადასახადებზე გავრცობა შესაძლებელი და სასარგებლო იქნება. ცხადია გადასახადის განაკვეთზე დამოკიდებული უნდა იყოს GDP-ის რა წილი მოექცევა ბიუჯეტში და GDP-ის რა წილს მიმართავს სახელმწიფო ეკონომიკაში ერთობლივი მოთხოვნის წასახალისებლად.

ამ მიმართულებით მეტად საინტერესოა ის თეორიული მსჯელობანი, რომლებიც გადასახადის განაკვეთსა და ბიუჯეტში მობილიზებულ შემოსავლებს შორის კავშირს მიუთითებენ, კერძოდ კი ართურ ლაფერის შეხედულებანი და მისი ცნობილი მრუდი, რომელიც მან პირველად 1974 წელს ერთ-ერთ რესტორანში, ხელსახოცზე დახაზა (მენქიუ, 2000, გვ. 218-219). ეკონომისტები როგორც ყოველთვის ამ მოსაზრებასაც სკეპტიკურად შეხვდნენ (Никитин, Никитин, Степанова, 2000, сс. 49-50), მაგრამ იგი ძალიან მოეწონა რონალდ რეიგანს და მისი "რეიგანომიკის" და "მიწოდების ეკონომიკის" ერთ-ერთ თეორიულ საფუძვლადაც იქცა (ჩანტო, ჟონინეს, Laფფერ, 1983; Макашева, 1983, гл.3; Самуельсон, Нордхаус, 1999, с. 357, Мэнкью, 1999, с. 188).

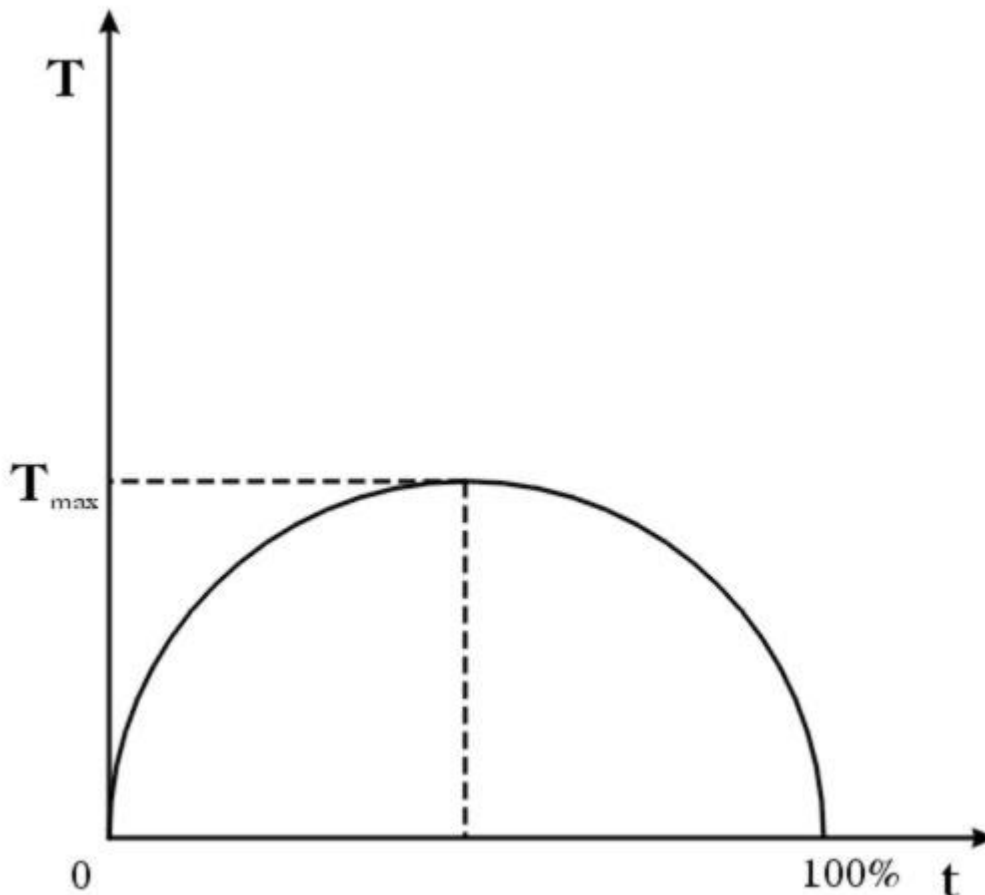
ლაფერის თანახმად გადასახადის განაკვეთის ზრდის შესაბამისად იზრდება ბიუჯეტში მობილიზებული თანხების ოდენობაც, თუმცა გარკვეული წერტილის (რომელიც ლაფერის

¹² მით უფრო, რომ ცალკეული გადასახადების ბუნების შესწავლა არ შედის მაკროეკონომიკის შესწავლის სფეროში და იგი უფრო მიკროეკონომიკური პრობლემაა.

წერტილის სახელითაა ცნობილი) მიღწევის შემდეგ, განაკვეთის ზრდა იწვევს შემოსავლების შემცირებას. ეს კავშირი "ლაფერის ეფექტით" ან "ლაფერის კანონითაა" ცნობილი (Guesnerie, 1998).

ლაფერის მრუდის იდეა საკმაოდ მარტივია და გულისხმობს, რომ როდესაც გადასახადის განაკვეთი 0 %-ის და 100 %-ის ანუ $T=0$ და $T=1$ ტოლია, მაშინ ბიუჯეტში შემოსავლებიც 0-ს ტოლია, ანუ $t=0$, და მათ შორის შუალედში არსებობს ისეთი t_{max} , რომელის დროსაც ბიუჯეტში მაქსიმალური შემოსავლები t_{max} მიიღება.

ნახაზი 1. ლაფერის მრუდი

მრუდის მიხედვით ჩანს, რომ გადასახადის განაკვეთის შემცირებამ შესაძლოა გამოიწვიოს შემოსავლების არა შემცირება, არამედ გაზრდა. თუმცა მისმა პრაქტიკულმა გამოყენებამ დაადასტურა, რომ გადასახადის განაკვეთის შემცირებამ აშშ ბიუჯეტში

შემოსავლების მკვეთრი კლება და დეფიციტის ზრდა გამოიწვია, ამდენად ექვექვემ დადგა მისი არსებობაც კი.

ლაფერის მრუდის იდეისა და გრაფიკული ანალიზის მეშვეობით ე. ბალაცკიმ დაასკვნა, რომ T_{max} -ის არსებობა მხოლოდ ლოგიკური მსჯელობის ნაყოფია (Макконнелл, Брю, 1992, с. 359; Балацкий, 1997А, с. 39) და მას არანაირი სამეცნიერო უზრუნველყოფა არ გააჩნია და ამასთან თავად სახელმწიფოს არსიდან გამომდინარე, არ შეიძლება ლაფერის მრუდს გააჩნდეს კიდურა წერტილები, რადგან თუ გადასახადის განაკვეთი 0-ის ტოლია, ეს ნიშნავს რომ სახელმწიფო აღარ არსებობს, და იმის მტკიცება, რომ გადასახადის 100 %-იანი განაკვეთის არსებობის პირობებში საწარმოები ვერ იარსებებენ, მბრძანებლური ეკონომიკის არსებობამ გააქარწყლა. ამდენად ბალაცკის აზრით ლაფერის მრუდი ფარავს არა $[0, 1]$ შუალედს, არამედ შედარებით უფრო ვიწრო $(0, T_0)$ შუალედს, სადაც $0 < T_0 < 1$ (Балацкий, 1997В, с. 93);

ამასთან ლაფერის მრუდი არ ითვალისწინებს ისეთ მნიშვნელოვან ასპექტს, როგორცაა ინფლაცია, რომლის ტემპების არ გათვალისწინება ბიუჯეტის საშემოსავლო ნაწილის გაანგარიშებისას ელემენტარულად ანალიზის საშუალებასაც არ იძლევა.

მიუხედავად იმისა, რომ ლაფერის მრუდის არსებობა ეკონომიკურად განვითარებულ ქვეყნებში არ დასტურდება, პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის პროცესში გადასახადების შემცირებას შეიძლება მოჰყვეს სასურველი შედეგი, ანუ პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის პირობებში ლაფერის ეფექტის არსებობა პრაქტიკულად შესაძლებელია. აღნიშნულს ადასტურებს ჩატარებული დაკვირვებები (პაპავა, 1995, Папავა, 1996А, კვ. 263-267; 1999, კვ. 285-291; Балацкий, 2000Б; Вишнеvский, Липницкий, 2000), კონკრეტული გამოკვლევებია ჩატარებული საქართველოსა (Бекერ, 1998) და უკრაინაში (Мэнкью, 1999, с. 1912), რომლის მიხედვითაც დასტურდება, რომ საგადასახადო ტვირთის შემცირებამ შესაძლოა ხელი შეუწყოს ეკონომიკური აქტივობის ზრდასა და საგადასახადო შემოსავლების ზრდას. კონკრეტულად საქართველოში 1996 წელს ზოგიერთი გადასახადის განაკვეთის შემცირებას, რომელიც ცხადია ერთობლივი გადასახადის "ტარიფშიც" აისახა, ბიუჯეტში საგადასახადო შემოსავლების ზრდა მოჰყვა (პაპავა, 2000ა, გვ. 119-120). აღნიშნული ეფექტი იმით აიხსნება, რომ როგორც წესი პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის ქვეყნებში დიდია ძირითადი საშუალებების დაუტვირთავი "მარაგი" (პაპავა, 2001გ, გვ. 47), რაც მნიშვნელოვანი

ინვესტიციების გარეშე წარმოების გაფართოების საშუალებას იძლევა, რაც ლაფერის ეფექტის გამოვლენის საშუალებას იძლევა (Вишне夫斯基, Липницкий, 2000, сс. 110-111), მაგრამ გასათვალისწინებელია ე.წ. "მკვდარი" საწარმოებიც, რომლებიც ე.წ. ნეკროეკონომიკას ქმნიან, და ცხადია მათზე არანაირი გადასახადების შემცირება და შესაბამისად ლაფერის ეფექტი არ მოქმედებს (პაპავა, 2000ბ; 2000გ; პაპავა, 2001; Папава, 2001).

უნდა აღინიშნოს, რომ პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის ქვეყნებში გადასახადების შემცირება არა მხოლოდ მიწოდების სტიმულირებას ახდენს, რაც საფუძვლად დაედო "რეიგანომიკას", არამედ ხდება მოთხოვნის სტიმულირებაც, ანუ სახელმწიფო უფრო ქმედითად ზემოქმედებს როგორც ერთობლივ მოთხოვნაზე, ასევე ერთობლივ მიწოდებაზე. აღნიშნულის შესახებ პირველად "ლაფერ-ქეინზიანური სინთეზის" სახელით გაცხადდა პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის ხელშემწყობი "საგადასახადო თერაპიის" დამუშავების და მისი განხორციელების პროცესში (პაპავა, 1995; პაპავა, 1996А, კვ. 263-267; 1999, კვ. 285-291).

ქეინზიანური მიდგომის შესაბამისად გადასახადების განაკვეთის შემცირება და უპირველეს ყოვლისა ფიზიკურ პირთა საშემოსავლო გადასახადის შემცირება განაპირობებს მოხმარების ზრდას, რამეთუ იზრდება ხელთარსებული შემოსავლების ოდენობა, რომელიც მიიმართება ან მოხმარებაზე (C) ან დაგროვებაზე (S), იზრდება სამომხმარებლო ხარჯების მოცულობა, რაც იწვევს მიწოდების ზრდას, ანუ წარმოებისა და დასაქმების ზრდას (პაპავა, 2001გ, გვ. 47); მოხმარების ზრდა იწვევს დაზოგვის შემცირებას, საპროცენტო განაკვეთის ზრდას, შესაბამისად სამამულო ინვესტიციების ოდენობის შემცირებას და უცხოური კაპიტალის ინტერვენციის ზრდას (Мэнкью, 1994, с. 618). აღნიშნული პროცესი განვითარებული ქვეყნებისათვის საკმაოდ უარყოფითია, თუმცა პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციისათვის იგი დადებითია რამდენიმე ფაქტორის გამო, უპირველეს ყოვლისა, შესაძლებელია ხელი შეეწყოს ადგილობრივი საწარმოო სიმძლავრეების დატვირთვას, ამასთან ტექნიკურად, ტექნოლოგიურად და მორალურად მოძველებული ტექნიკის პირობებში სწორედაც რომ სასურველია უცხოური კაპიტალის შემოსვლა (პაპავა 2001გ, გვ. 48; პაპავა, 1996А, კვ. 264; 1999, კვ. 287; Папава, 2001В).

ამდენად საგადასახადო შემოსავლების ოპტიმიზაციის მიზნით გადასახადების განაკვეთის დადგენას უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება.

გადასახადების განაკვეთს უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება ეროვნული ეკონომიკის დარგობრივი სტრუქტურის ჩამოყალიბების პროცესში, ეროვნული ეკონომიკის ცალკეული დარგისათვის შედარებით შეღავათიანი დაბეგვრის რეჟიმის პირობებში, სახელმწიფოს საშუალება ეძლევა საკმაოდ ქმედითი ბერკეტები ამოქმედოს ეროვნული ეკონომიკის ცალკეულ დარგებში პროდუქციის გამოშვების გაზრდის ან შემცირების თვალსაზრისით. თუმცა არ შეიძლება არ აღინიშნოს, რომ აღნიშნული ქმედებით სახელმწიფო უკვე აქტიურად და უხეშად ერევა საბაზრო ეკონომიკის ფუნქციონირებაში და ხელოვნურად წაახალისებს იმ დარგების განვითარებას, რომლებიც კონკურენციას ვერ უწევენ სხვა დარგებს, ამით ირღვევა რესურსების გადანაწილების ეფექტიანობა და სახელმწიფო ძალით კლავს ეროვნული ეკონომიკის იმ დარგს, რომელსაც უფრო მეტი შესაძლებლობები აქვს და "ხელოვნურ სუნთქვაზე" ჰყავს გადაყვანილი ნაკლებადსიცოცხლისუნარიანი დარგი.

ეს პროცესი უფრო ნათლად ჩანს საერთაშორისო ვაჭრობაში. როდესაც სახელმწიფო ცდილობს საბაზო ბარიერების მეშვეობით "დაიცვას" ადგილობრივი ბაზარი, ანუ გაატაროს "პროტექციონისტული პოლიტიკა", რაც თავის მხრივ კიდევ ერთი, არც-თუ უმნიშვნელო მაკროეკონომიკური ინსტრუმენტია.

ზოგადად თავისუფალი საერთაშორისო ვაჭრობა, სახელმწიფოთა შედარებითი უპირატესობა, მსოფლიო ეკონომიკას რესურსების უფრო ეფექტიანად გამოყენების საშუალებას აძლევს (Линдерт, 1992). რესურსებისა და ტექნოლოგიური განვითარების დონე სხვადასხვა სახელმწიფოში სხვადასხვანაირია. შესაბამისად, თითოეულმა ქვეყანამ უნდა აწარმოოს ის საქონელი, რომლის წარმოებაც უფრო იაფი დაუჯდება.

თუ ყველა ქვეყანა ასე მოიქცევა, მოიგებს როგორც ერთი სახელმწიფო, ისე დანარჩენებიც. ამასთან, თავისუფალი ვაჭრობა ზღუდავს მონოპოლიებს და ავითარებს კონკურენციას. უცხოური ფირმების აქტიური მოქმედება ქვეყნის შიდა ბაზარზე აიძულებს ადგილობრივ ფირმებს დახვეწონ ტექნოლოგია, ეძებონ იაფი რესურსების ბაზა და გასაღების ახალი ბაზრები, გააუმჯობესონ ხარისხი და შეამცირონ პროდუქციის ღირებულება. თავისუფალი ვაჭრობა უბრალო მომხმარებელს საქონლისა და მომსახურების უფრო დიდ ასორტიმენტს სთავაზობს. სწორედ თავისუფალი ვაჭრობა წაახალისებს ტექნოლოგიურ პროგრესს და შესაბამისად – ეკონომიკურ ზრდას.

ყველა სახელმწიფო გარკვეულ ზომებს ღებულობს თავისუფალი ვაჭრობის შეზღუდვისათვის. ზოგიერთ სახელმწიფოში ეს შეზღუდვები საკმაოდ დიდია, ზოგჯერ – ზომიერი, ზოგჯერ კი საკმაოდ ლიბერალური. თუმცა, ბოლო ხანებში საკმაოდ მაღალი ტრიბუნებიდან მისი გამკაცრების მოთხოვნა გაისმის. როგორც ჩანს ხელისუფლებასა¹³ და მასთან ახლოს მდგომ წრეებში თანდათან მწიფდება პროტექციონისტული პოლიტიკის კონტურები.

პროტექციონიზმი თავისუფალი ვაჭრობის შეზღუდვას გულისხმობს. მის ძირითად მიზნად შიდა ბაზრის დაცვას მიიჩნევენ. თავიდანვე უნდა აღინიშნოს, რომ ტერმინი “შიდა ბაზრის დაცვა” არ შეესაბამება იმ დატვირთვას, რასაც უნდა გულისხმობდეს.

ეკონომიკურ ლიტერატურაში ტერმინი “ბაზარი” უამრავი მნიშვნელობით იხმარება, თუმცა ერთი ცხადია, იგი მყიდველთა და გამყიდველთა გარკვეული ერთობლიობაა, თანაც მყიდველთა ინტერესების დაკმაყოფილების გარკვეული უპირატესობით გამყიდველთა ინტერესების მიმართ.

ამდენად, ჩვენი აზრით, ბაზრის დაცვა მომხმარებელთა უფლებების დაცვა უფროა, ვიდრე მწარმოებლისა. მით უმეტეს, რომ მომხმარებელია ყველა (მათ შორის მწარმოებელიც), ხოლო მწარმოებელი ყველა არ არის.

პროტექციონისტული სავაჭრო პოლიტიკა თავისუფალი ვაჭრობის შეზღუდვას გულისხმობს. შეზღუდვის უამრავი მექანიზმი არსებობს, მათ შორის ყველაზე გავრცელებულია საბაჟო და საგადასახადო ტარიფების, იმპორტის ქვოტირების, ლიცენზირების და სხვა არასატარიფო ბარიერების გამოყენება.

ჩვენ ამ შემთხვევაში, ვინაიდან მაკროეკონომიკური პოლიტიკის ინსტრუმენტებზე და კერძოდ გადასახადებზე ვსაუბრობთ, საბაჟო პოლიტიკას შევხებით.

სახელმწიფოსათვის გადასახადების დაწესებას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს. ნებისმიერ სახელმწიფოში უამრავი გადასახადი არსებობს როგორც იმპორტზე, ისე საკუთარ წარმოებაზე. თუმცა მათი დაწესების მიზანი შესაძლოა განსხვავებული იყოს. გადასახადები შესაძლოა დაწესდეს როგორც სახელმწიფო შემოსავლების ზრდის, ისე გარკვეული სახის საქონლის და მომსახურების იმპორტის შესღუდვის მიზნით.

¹³ მათ შორის საქართველოს ხელისუფლებაშიც.

იმ შემთხვევაში, თუ სახელმწიფო გადასახადებს შემოსავლების ზრდისათვის აწესებს (ე.წ. “ფისკალური გადასახადები”), მაშინ ეს გადასახადები თანაბარია როგორც იმპორტზე, ისე ადგილობრივ წარმოებაზე. ამ თვალსაზრისით უცხოელი და ადგილობრივი მეწარმე დაახლოებით თანაბარ¹⁴ პირობებში იმყოფებიან.

ამასთან ფისკალური გადასახადების ერთადერთ დანიშნულებას სახელმწიფო ბიუჯეტის შევსება წარმოადგენს.

არის სიტუაცია, როცა აქციზი უცხოურ საქონელსა და მომსახურებაზე უფრო მაღალია, ვიდრე სამამულო წარმოების პროდუქციაზე. სწორედ ამაში ვლინდება პროტექციონისტული პოლიტიკის მთავარი მექანიზმი. ცხადია პროტექციონისტული საბაჟო და საგადასახადო განაკვეთები ყოველთვის იმდენად მაღალი არ არის, რომ მთლიანად შეაჩეროს იმპორტი, მაგრამ ისინი საზღვარგარეთელ მომწოდებლებს მაინც არასასურველ მდგომარეობაში აყენებს, ხოლო ადგილობრივი წარმოების პროდუქციის გასაღება გაცილებით უკეთეს პირობებშია.

ერთი შეხედვით სწორედ ამგვარ პოლიტიკას შეუძლია ადგილობრივი მეწარმის დაცვა და შემდგომ წარმოების აღორძინება. სამწუხაროდ, რეალობა ცოტა სხვაგვარია.

მართალია, მეცნიერ-ეკონომისტებში თავისუფალი საბაზრო მექანიზმებისა და მათ შორის, ლიბერალური სავაჭრო პოლიტიკის განხორციელების მომხრენი სჭარბობენ, მაგრამ ხელისუფლებაში მაინც პროტექციონიზმის მომხრეთა სიმრავლე იგრძნობა. ეს ალბათ არც არის გასაკვირი, რამეთუ როგორც აღმასრულებელ, ისე საკანონმდებლო ხელისუფლებაში საკმაოდ მრავლად არიან ბიზნესიდან მოსული, ან ბიზნესთან ახლოს მდგომი ადამიანები. ამდენად ჩვეულებრივი მოვლენაა, რომ ისინი იცავენ საკუთარ ინტერესებს ან ლობირებას უკეთებენ მათთვის მისაღებ მოსაზრებათა განხორციელებას¹⁵.

პროტექციონისტული პოლიტიკის მომხრეთა არგუმენტები საკმაოდ სერიოზულია, მით უფრო პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის ქვეყნებში. უპირველეს ყოვლისა, ისინი ანალიზს უკეთებენ რა ეკონომიკის მდგომარეობას აღნიშნავენ, რომ ეროვნულ ეკონომიკურ სისტემებს პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის ქვეყნებში მემკვიდრეობით დარჩა

¹⁴ “დაახლოებით თანაბარი” ცხადია არ ნიშნავს თანაბარს, რამეთუ ადგილობრივ მწარმოებელსა და იმპორტიორს შორის “თანაბრობას” ბევრი ფაქტორი განსაზღვრავს, რომლის წყალობითაც ადგილობრივი მწარმოებელი თითქმის ყოველთვის უკეთეს პირობებშია. ეს ფაქტორებია საბაჟო გადასახადი, ტრანსპორტირების ხარჯები, დაზღვევა, რესურსების (მ.შ. შრომითი) ფასთა შორის სხვაობა, ტექნოლოგიურ დონეებს შორის სხვაობა და სხვ.

¹⁵ ამ საკითხებზე საუბარი უფრო დაწვრილებით მომდევნო პარაგრაფში გვექნება.

დანგრეული საწარმოო ბაზა, ხოლო მძიმე კრიმინოგენულმა ვითარებამ მთლიანად წელში გატეხა ეროვნული ეკონომიკა; გაწყვეტილმა ეკონომიკურმა კავშირებმა შეუძლებელი გახადა ეკონომიკის აღმავლობა და ამდენად დღეს სახელმწიფოს უმთავრესი დანიშნულება სწორედ მეწარმეობისადმი ხელის შეწყობაა.

ცხადია ყოველივე ზემოთ თქმულს *აბსოლუტურად ვეთანხმებით*, და უფრო მეტიც, მიგვაჩნია, რომ სახელმწიფოს მხრიდან გატარებული უნდა იქნას ქმედითი ღონისძიებანი ადგილობრივი წარმოების ხელშეწყობისათვის.

მაგრამ, რთულია გაზიარებულ იქნეს ის მოთხოვნები, რომლებიც ადგილობრივ მეწარმეთათვის ე.წ. “სათბურის პირობების” შექმნას მკაცრი პროტექციონისტული პოლიტიკის მეშვეობით მოითხოვენ. “სათბურის პირობებში” თავისთავად უფრო ეფექტიანი, საზღვარგარეთული ფირმების კონკურენციისაგან დაცვა იგულისხმება, რაც თითქოს წარმოების სხვადასხვა დარგის ფეხზე დაყენების ერთადერთი პირობაა.

წარმოების აღორძინების მნიშვნელოვან ფაქტორად წარმოებული პროდუქციის გასაღების ბაზრის არსებობა და კონკურენცია უნდა მივიჩნიოთ. იმ შემთხვევაში, თუ მეწარმეებმა ვერ უზრუნველყვეს საკუთარი წარმოებული პროდუქციის რეალიზება, საუბარი წარმოების შემდგომ გაფართოებაზე საკმაოდ არარეალურ ფერებს მიიღებს. ამდენად გასაღების ბაზარი წარმოების მნიშვნელოვანი ფაქტორია. აქვე გასათვალისწინებელია, რომ კონკურენციის გარეშე ადგილობრივ მეწარმეები პროდუქციის ხარისხის გაუმჯობესებისა და ფასების შემცირების სტიმულის გარეშე რჩებიან, რაც ამკარად ხელს შეუშლის წარმოების გაფართოებას და მომხმარებელთა ინტერესების საზიანოდ იმუშავებს. დღეს მოსახლეობა გარკვეული, სრულიად ობიექტური და გასაგები მიზეზების გამო უარს ამბობს შეიძინოს ადგილობრივი წარმოების გარკვეული სახეობის პროდუქცია, მათ ნაცვლად ისინი უცხოურ და შედარებით იაფ საქონელს ყიდულობენ. სხვათა შორის მათი ხარისხი გაცილებით მაღალია ზოგიერთ ადგილობრივი წარმოების გაცილებით ძვირ პროდუქტზე.

ელემენტარული გათვლებიც კი საკმარისია იმის გასარკვევად, რომ ადგილობრივი უხარისხო პროდუქციის გასაღების ერთადერთი გზა უცხოური ანალოგების გაძვირებაა. ეს საკითხის “მარტივად” გადაწყვეტის საშუალებას იძლევა. მეწარმეებს ზედმეტი თავის მტვრევის გარეშე, შესაძლებლობა ექნებათ სახელმწიფოს “მხარდაჭერით”, დაჯაბნონ

უცხოელი კონკურენტები. იმისათვის, რომ იმპორტული საქონელი გამკვირდეს, აუცილებელია მათზე დანახარჯების ზრდა, რაც ჩვენს პირობებში იმპორტულ საქონელზე გადასახადების გაზრდაში გამოიხატება.

გასათვალისწინებელია ის გარემოებაც, რომ საბაჟო გადასახადის ზრდა იმპორტირებული პროდუქციის კონტრაბანდას შეუწყობს ხელს, რაც შემდგომში ბაზრის დანგრევით იმუქრება, რადგან, როგორც წესი, კონტრაბანდული საქონლის შეტანა ქვეყანაში უფრო იაფი ჯდება, ვიდრე იგივე საქონლის მაღალი საბაჟო გადასახადებით დაბეგვრის შემთხვევაში. მით უფრო, რომ არც-ერთ სახელმწიფოში არ არის აღმოფხვრილი კონტრაბანდა და საბაჟოს გვერდის ავლით პროდუქციის იმპორტი.

თუ ამგვარი პოლიტიკა განხორციელდება და ადგილობრივი მეწარმე "ჩინური კედლით" გამოეყოფა უცხოურ კონკურენტებს, ადგილობრივი წარმოება ყოველთვის უზადრუკი, ხოლო მათი ნაწარმი ყოველთვის უხარისხო და ძვირი იქნება. რამეთუ, ნორმალურ, თანაბარ პირობებში ჩაყენებული უცხოური კონკურენციის გარეშე წარმოების გაფართოებაზე, ეფექტიანობის ზრდაზე, პროდუქციის ხარისხის დახვეწაზე საუბარიც კი ნაადრევია. ამასთან მნიშვნელოვანია ისიც, რომ *დიფერენცირებული აქციზი რესურსების არასწორ განაწილებას კიდევ უფრო გაამძაფრებს, რაც ისედაც არაეფექტიან ეკონომიკურ სისტემას სრული დეზორგანიზაციითა და აბსოლუტური კონტრასტულობით ემუქრება*. რაც საბოლოო ჯამში "სათბურიდან" გარეთ გასვლისთანავე "მოყინვით" და დაღუპვით ემუქრება სახელმწიფოს თბილ კალთას ამოფარებულ მეწარმეს.

ცხადია, არის დარგები, რომლებსაც სახელმწიფოსათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვთ, რომლებშიც შესაძლოა დაბეგვრის განსაკუთრებულ რეჟიმზე ვიფიქროთ, მაგრამ ამას არ უნდა მიეცეს ყოვლისმომცველი ხასიათი¹⁶ და თანაც არ უნდა დაირღვეს

---

¹⁶ მნელია იმ დარგთა გარკვევაც, რომლებშიც შესაძლოა მცირე დოზით, ძალიან ზომიერ ფარგლებში განხორციელდეს პროტექციონისტული პოლიტიკა, რამეთუ დღეს საქართველოში თითქმის ყველა დარგი და საწარმო ერთმანეთზე უარეს მდგომარეობაში იმყოფება და ყველა მათგანი დაცვას საჭიროებს. არ არსებობს საწარმო, რომელიც "სტრატეგიული მნიშვნელობის პროდუქციას არ აწარმოებდეს" და წარმოებასთან ახლოს მდგომი ნებისმიერი ადამიანი დაგვეთანხმება, რომ, რომელ საწარმოშიც არ უნდა შეხვიდეთ, თითოეული მათგანის ხელმძღვანელს საკმაოზე მეტი არგუმენტი აქვს, რომ სწორედ ეს საწარმო გადაარჩენს საქართველოს. ცხადია, საქმისადმი ასეთი მიდგომის პირობებში რაიმე შეღავათების დაწესება ან რომელიმე დარგის საწარმოთა, სხვებთან შედარებით უკეთესი პირობების ხელოვნურად შექმნა ჩრდილოვანი ეკონომიკისა და კორუფციის განვითარების საკმაოდ კარგ ნიადაგს ქმნის.

თანასწორობის პრინციპი, ანუ ადგილობრივი მეწარმე და იმპორტიორი თანაბარ პირობებში უნდა იყვნენ.

პროტექციონისტული პოლიტიკის მომხრენი მიიჩნევენ, რომ იმპორტულ საქონელზე მაღალი საბაჟო და აქციზური გადასახადების შემოღებით მკვეთრად გაიზრდება სახელმწიფოს შემოსავლები. სხვათა შორის ეკონომიკური გაანგარიშება და სხვა ქვეყნების გამოცდილება იმას მოწმობს, რომ პროტექციონისტული პოლიტიკა ხელს უწყობს შემოსავლების გადანაწილებას მომხმარებლებიდან სახელმწიფოს სასარგებლოდ. ანუ სახელმწიფო იგებს იმას, რასაც კარგავს მომხმარებელი, იზრდება სახელმწიფოს შემოსავლები და იგივე რაოდენობით მცირდება მოსახლეობის შემოსავლები. მთლიანად ქვეყნის კეთილდღეობის დონე არ იცვლება.

აღმოჩნდა, რომ პროტექციონისტული პოლიტიკა ყველაზე მეტად მოსახლეობის მცირეშემოსავლიან ფენებს დააზარალებს. თუ, დღეს მოსახლეობის ფართო მასებს მეტნაკლებად შეუძლიათ უცხოური საქონლის შეძენა, პროტექციონისტული პოლიტიკის წყალობით უცხოური პროდუქცია მკვეთრად გაძვირდება, ეს ფენა პირისპირ აღმოჩნდება უხარისხო სამამულო პროდუქციასთან, რომელიც იმის გამო, რომ უცხოური საქონლის კონკურენციას აღარ განიცდის, ასევე მკვეთრად გაძვირდება.

პროტექციონიზმი მომხმარებელს სამუდამოდ უხარისხო პროდუქციით სარგებლობას მიუხდის. ასე, რომ პროტექციონიზმის მეშვეობით შესაძლოა მწარმოებელმა კი ამოისუნთქოს, მაგრამ მომხმარებელი საკმაოდ მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდება. მისი მსყიდველობით უნარიანობა დაეცემა, შემცირდება მოთხოვნა, რაც საბოლოო ჯამში წარმოების მასშტაბების შემცირებასაც გამოიწვევს.

გასათვალისწინებელია აგრეთვე კონტრაბანდის ფაქტორიც, როგორც უკვე ზემოთ აღინიშნა, საბაჟო გადასახადების აწევა უცილობლად გამოიწვევს კონტრაბანდის ზრდას, რაც თავის მხრივ ხელს შეუშლის ადგილობრივი წარმოების განვითარებასაც, რადგან კონტრაბანდული პროდუქცია არ იბეგრება და შესაბამისად დაბალი ფასის გამო (მიუხედავად მისი ქვეყანაში შემოტანისას არაოფიციალურად გადახდილი თანხებისა) მას ადგილობრივი, დაბეგრული პროდუქცია კონკურენციას ვერ გაუწევს. შესაბამისად მთავარი მიზანი, რისთვის-

საც უნდა მოხდეს საბაჟო გადასახადების აწევა ვერ შესრულდება, ანუ ბიუჯეტი დაკარგავს არსებულ შემოსავლებს იმპორტიდან, ხოლო ადგილობრივი პროდუქცია ვერ მოიპოვებს ბაზარს, ანუ ბიუჯეტი დაკარგავს შემოსავლებს ადგილობრივი წარმოებიდანაც¹⁷.

პროტექციონიზმს ბევრი მხარდამჭერი ჰყავს და ეს არც არის გასაკვირი. მათ საკმაოდ სერიოზული არგუმენტებიც გააჩნიათ, თუმცა ეს არგუმენტები შესაძლოა მთლად დამაჯერებლად ვერ ჟღერდეს. არც იმას გამოვრიცხავთ, რომ ეს არგუმენტები ხშირად ემოციებზე დაყრდნობილ მოწოდებებს უფრო ჰგავს, ამიტომ უდიდესი დაფიქრება გვმართებს, ვიდრე საბოლოო გადაწყვეტილებას მივიღებდეთ.

ამას მსოფლიოს გამოცდილებაც მოწმობს. 50-იან წლებში ურუგვაის, რომელშიც დაახლოებით იმავე პოლიტიკას ახორციელებდა, როგორც საქართველო დღეს და თანაც პრაქტიკულად იგივე მდგომარეობაში იყო, სამხრეთ ამერიკის შვეიცარიას უწოდებდნენ და დიდ მომავალს უწინასწარმეტყველებდნენ. შემდგომში ადგილობრივ მწარმოებელთა ლობირებით, პოლიტიკა მკვეთრად შეიცვალა, დაიწყო პროტექციონისტული პოლიტიკის განხორციელება. დღეს ურუგვაი ჩვეულებრივი, გაჭირვებული განვითარებადი ქვეყანაა.

ამასთან აქ არ შეიძლება უდიდესი ქართველი მოაზროვნის, ერის სულიერი მამის, ილია ჭავჭავაძის სიტყვები არ გავიხსენოთ, რომელიც მან ჯერ კიდევ 1887 წლის ივნისში გამოაქვეყნა “რა გზით ნდომულობენ ბედნიერების ჩამოვარდნას პროტექციონელნი? ამისათვის ერთადერთი ღონეა “ტამოჟნა”, ესე იგი საბაჟო. რომელი სახელმწიფოც ამ პროტექციონობას მისდევს, იგი იმოდენა ბაჟს ადებს შემოსატან თუ გასატან საქონელს და იმისთანა წესებით ჰხლართავს საქონლის გატან-გამოტანის საქმეს და ამაებით იმოდენად ჰზრდის საქონლის ფასსა, რადგანაც ბაჟი ზედ ეკეცება, რომ ბაზარი ვეღარ იფერებს, თუ ძალიან არ უჭირს საქონელი. ამ გზით საქონლის მიდენ-მოდენას წინ უშველებელი ზღუდე აემართება ხოლმე, რომ ვერას გზით ვერ გაირღვევა.

ამისთანაა ბუნება პროტექციონობისა სათავიდან დაწყობილი ბოლომდე. ეს ხომ ასეა, და იქნება ამ მხრით ამ სისტემას ცოტა რამ საბუთი ჰქონდეს, თუმცა კი ქვეყნისათვის, ყველასათვის, ერთნაირად ღია ბაზარი უმჯობესია, იმიტომ რომ ყოველის კაცისთვის ისა

¹⁷ ამ მოსაზრებას, ჩვენი აზრით ადასტურებს ის ფაქტიც, რომ საქართველოში მოხმარებული თამბაქოს დაახლოებით 50%, საავტომობილო ბენზინის დაახლოებით 60%, დიზელის საწვავის დაახლოებით 80% და ნავთის დაახლოებით 85% კონტრაბანდულია.

სჯობია, საშუალება ჰქონდეს, საჭირო საქონელი იქ და იმისგან იყიდოს, საცა და ვისაც უფრო კარგი საქონელი აქვს და უფრო იეფი ჩემ-შენაობის განურჩევლად” (ჭავჭავაძე, 1956, გვ. 322).

ჩვენ განვიხილეთ სახელმწიფო ბიუჯეტის ორი ნაწილი, ხარჯები და შემოსავლები. სახელმწიფოს მხრიდან ეროვნულ ეკონომიკაზე ზემოქმედების თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია როგორც თითოეული ცალკე-ცალკე, ასევე ერთად, ანუ საგადასახადო-საბიუჯეტო პოლიტიკა, რომელიც შეიძლება იყოს დისკრეციული ან არადისკრეციული (Макконнелл, Брю, 1999, сс. 252-260).

დისკრეციულია ისეთი საბიუჯეტო-საგადასახადო პოლიტიკა, როცა სახელმწიფო ქვეყნის ეკონომიკის მდგომარეობის გათვალისწინებით იღებს გადაწყვეტილებებს ეკონომიკური პოლიტიკის შესახებ და ახორციელებს მასტიმულირებელ ან შემაკავებელ (შემაფერხებელ) პოლიტიკას (Макконнелл, Брю, 1999, сс. 252-260).

მასტიმულირებელია ისეთი პოლიტიკა, როდესაც სახელმწიფო ზრდის ხარჯებს, ან ამცირებს გადასახადებს, რითაც ზრდის ერთობლივ მოთხოვნას და სტიმულს აძლევს ეროვნულ ეკონომიკას. მაგრამ თუ გავითვალისწინებთ, რომ გადასახადების შემცირებას შეიძლება არ მოჰყვეს ერთობლივი მოთხოვნის ზრდა, რადგან შეიძლება გადასახადებში არ გადახდილი თანხა ნაცვლად მოხმარებისა, დანაზოგებში მიიმართოს¹⁸, ცხადია უფრო ეფექტიანი შეიძლება იყოს ხარჯების ზრდა.

შესაძლებელია ორივე ღონისძიება პარალელურად გატარდეს, ამ დროს როგორც წესი ადგილი აქვს *ბიუჯეტის დეფიციტს*.

თავისი არსით სრულიად საწინააღმდეგოა შემაკავებელი პოლიტიკა, რომლის დროსაც მოთხოვნის ინფლაციაზე კონტროლის მიზნით ხდება გადასახადების ზრდა, სახელმწიფო ხარჯების შემცირება და *საბიუჯეტო გარდამეტის* წარმოქმნა.

თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ **ბიუჯეტი ყოველთვის დაბალანსებულია**, ანუ სახელმწიფო ვერ დახარჯავს იმაზე მეტს რაც გააჩნია ან პირიქით, ვერაფერს მოუხერხებს იმას რაც გააჩნია, თუ არ დახარჯა, ანუ **ბიუჯეტის დეფიციტიც ფინანსდება და ბიუჯეტის**

---

¹⁸ ალბათ უპრიანია გავიხსენოთ, რომ *მოხმარებისადმი (დაზოგვისადმი) საშუალო მიდრეკილება უდრის მოხმარება (დაზოგვა) შეფარდებული შემოსავალთან, ხოლო ძვრული მიდრეკილება მოხმარებისადმი (დაზოგვისადმი) უდრის მოხმარების (დაზოგვის) ცვლილების შეფარდება შემოსავლის ცვლილებასთან*. დასაზუსტებელია ისიც, რომ *მოხმარებისადმი ზღვრული მიდრეკილებისა და დაზოგვისადმი ზღვრული მიდრეკილების ჯამი ერთის ტოლია* (Макконнелл, Брю, 1999, сс. 186-187).

პროფიციტ (გარდამეტი) იხარჯება და ბიუჯეტში შემოსავლები (დეფიციტის დაფარვის წყაროსთან ერთად) ყოველთვის უდრის ხარჯებს (გარდამეტთან ანუ პროფიციტთან ერთად), საგადასახადო-საბიუჯეტო პოლიტიკის უმთავრესი ინსტრუმენტი სწორედ დეფიციტის ან პროფიციტის სიდიდეა და შესაბამისად მათი დაფარვის ან გამოყენების მიმართულებაა.

დეფიციტის დაფინანსებისათვის შესაძლებელია გამოყენებულ იქნეს სესხი (როგორც სამამულო ბაზარზე აღებული, ასევე უცხოური) ან ემისიის ხარჯზე. როდესაც დეფიციტი იფარება სესხის ხარჯზე, ამ დროს ცხადია იზრდება მოთხოვნა კაპიტალზე, შესაბამისად იზრდება პროცენტი, რაც არახელსაყრელ მდგომარეობაში აგდებს წარმოებას, რომელსაც აკლდება კაპიტალის სესხების შესაძლებლობა. რაც შეეხება ახალი ფულის გამოშვებით დეფიციტის დაფარვას, იგი ერთი შეხედვით თავისუფალია ზემოთაღნიშნული ნაკლოვანებისაგან, თუმცა მან შეიძლება ინფლაცია გამოიწვიოს.

უკანასკნელ ხანს დეფიციტის დაფარვისათვის გამოიყენება სახელმწიფო ქონების გაყიდვიდან (პრივატიზებიდან) მიღებული შემოსავლები, რაც ვფიქრობთ ყოვლად მიუღებელი პრაქტიკაა, რადგან სახელმწიფო ქონების ხარჯზე ხდება სახელმწიფოს მიმდინარე პრობლემების დაფინანსება. საბოლოოდ არც ამ პრობლემების მოგვარება ხდება და შესაბამისად არც პრივატიზებიდან მიღებული შემოსავლები იხარჯება მიზნობრივად – წარმოების გაფართოებისათვის.

რაც შეეხება პროფიციტის გამოყენებას, ლოგიკურია, რომ იგი სწორედ დეფიციტის დაფარვის წყაროების საწინააღმდეგო ქმედებებისათვის, ანუ ვალების გასტუმრების და მიმოქცევიდან ამოღების გზით იხარჯება. შესაძლებელია პროფიციტი სახელმწიფო ქონების შესაძენდაც იქნეს გამოყენებული.

რაც შეეხება არადისკრეციულ საგადასახადო-საბიუჯეტო პოლიტიკას, იგი ავტომატური, ჩაშენებული სტაბილიზატორების მეშვეობით ზრდის ან ამცირებს ბიუჯეტის დეფიციტს ან პროფიციტს შესაბამისად დაცემის ან ინფლაციის პერიოდში, სახელმწიფოს მხრიდან აქტიური ქმედებების გატარების გარეშე (Макконнелл, Брю, 1999, с. 257). ეს უპირველეს ყოვლისა, ისევ და ისევ გადასახადების მეშვეობით ხდება, რადგან, როგორც წესი, გადასახადები ფიქსირდება პროცენტულად შემოსავალთან ან ხარჯთან მიმართებაში და ინ-

ფლაციის დროს იზრდება და აფერხებს ერთობლივი მოთხოვნის ზრდას, ხოლო დაცემის პერიოდში მცირდება და ახალისებს ერთობლივ მოთხოვნის ზრდას.

საგადასახადო-საბიუჯეტო პოლიტიკის პარალელურად, სახელმწიფოს მხრიდან ეკონომიკაზე ზემოქმედებისათვის, მიუხედავად იმისა, რომ თეორიაში ქეინზიანელებსა და მონეტარისტებს შორის არ წყდება კამათი საგადასახადო-საბიუჯეტო და ფულად-საკრედიტო პოლიტიკების ეფექტიანობის შესახებ, ეს უკანასკნელი და მისი ინსტრუმენტები ძალზედ ეფექტიანად გამოიყენება.

როგორც ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, ქეინზიანელთა თვალსაზრისით ეკონომიკაში გადაძვვეტი მნიშვნელობა ენიჭება ერთობლივ ხარჯებს, კერძოდ $GDP=C+I_g+G+X_n$, მათგან განსხვავებით მონეტარისტები ეკონომიკურ პროცესებში ძირითად როლს ფულს ანიჭებენ და უმთავრეს თანაფარდობად *გაცვლის განტოლება* (Макконнелл, Брю, 1999, с. 345) მიაჩნიათ, რომლის თანახმადაც

$$MV=PQ$$

სადაც M არის მიმოქცევაში არსებული ფულის მასა, V – მისი ბრუნვის სიჩქარე, P ფასების დონეა (უფრო სწორედ, გასაშუალოებული ფასია), ხოლო Q – წარმოებული საქონლისა და მომსახურების რაოდენობაა.

ორივე ფორმულაზე დაკვირვებით ჩვენ შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ $GDP=PQ$ ანუ $MV= C+I_g+G+X_n$. რაც გვამლევს იმის საშუალებას, რომ ვისაუბროთ ფულის როლზე ეკონომიკური პოლიტიკის ფორმირებაში. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ მიმოქცევაში ფულის რაოდენობაზე დიდადაა დამოკიდებული ფასების დონე და შესაბამისად ინფლაციური პროცესების რეგულირება.

სწორედ ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა¹⁹ ამლევს სახელმწიფოს საშუალებას ფულის მეშვეობით მიაღწიოს საკუთარ მიზნებს.

უნდა აღინიშნოს, რომ მსოფლიო ქვეყნების უმრავლესობაში ფულად-საკრედიტო პოლიტიკას განსაზღვრავს საკანონმდებლო ორგანო, ხოლო განახორციელებს და

¹⁹ ჩვენ ზემოთ უკვე გავიხსენეთ ეკონომიკურ ლიტერატურაში არსებული განმარტებები და ის ინსტრუმენტები, რომელიც ფულად-საკრედიტო პოლიტიკას გააჩნია, ამდენად აღარ განვმეორდებით და უშუალოდ აღნიშნულ ინსტრუმენტებზე შევჩერდებით.

წინადადებებს შეიმუშავებს ცენტრალური ბანკი, რომელსაც ხელისუფლების სხვა ორგანოებისაგან დამოუკიდებლობის საკმაოდ მაღალი ხარისხი აქვს. როგორც წესი, ცენტრალური ბანკი არ შედის მთავრობის შემადგენლობაში²⁰, მოქმედებს ავტონომიურად, ანგარიშვალდებულია საკანონმდებლო ორგანოს წინაშე და მის ხელმძღვანელს ხელშეუხებლობის გარანტია აქვს (გარდა კრიმინალური ქმედებებისა).

ცენტრალური ბანკი, როგორც წესი ფულად-საკრედიტო პოლიტიკას ახორციელებს სამი ხერხით (მენქიუ, 2000, გვ. 798-800; Мэнкью, 1999, сс. 597, 598; Макконнелл, Брю, 1999, сс. 317-318; Сакс, Ларрен, 1999, сс. 292-302; Бурда, Виплош, 1998, сс. 214-225) ესაა ოპერაციები *ღია ბაზარზე, აუცილებელი რეზერვის ნორმის რეგულირება და სააღრიცხვო ნორმის (დისკონტის) რეგულირება.*

ღია ბაზარზე ოპერაციები გულისხმობს ცენტრალური ბანკის მიერ ფასიანი ქაღალდებით (როგორც წესი სამთავრობო ობლიგაციებისა და სახაზინო ვალდებულებების სახით) ვაჭრობას. ფასიანი ქაღალდების გაყიდვით ცენტრალური ბანკი მიმოქცევიდან იღებს ფულს, ხოლო ყიდვით ახდენს ემისიას.

აუცილებელი რეზერვის რეგულირებით ცენტრალური ბანკი ასევე არეგულირებს მიმოქცევაში ფულის რაოდენობას, კერძოდ სარეზერვო ნორმის ზრდის შემთხვევაში, კომერციული ბანკები იძულებულნი არიან შეამცირონ დაკრედიტება და შეზღუდონ კაპიტალის ბაზარზე ფულის მიწოდება, და პირიქით, აუცილებელი რეზერვის შემცირებით მათ საშუალება ეძლევათ გაზარდონ ფულის მიწოდება ბაზარზე.

სააღრიცხვო ნორმა (დისკონტი) არის ცენტრალური ბანკის მიერ კომერციული ბანკებისათვის გამოყოფილ სესხებზე სარგებლის ნორმა. მისი ზრდა ამცირებს საბანკო რეზერვების ოდენობას და შესაბამისად ფულის მიწოდებას, ხოლო შემცირება ზრდის მათ.

ცხადია ეს ინსტრუმენტები სრულად არ იძლევიან ფულის კონტროლის საშუალებას, ვინაიდან ბევრ ქვეყანაში (მათ შორის აშშ-ში და საქართველოშიც) ფულის ნაწილი არ არის მოქცეული საბანკო სფეროში და ხშირად "მუთაქაშია" (ემსახურება ჩრდილოვან ეკონომიკას), ცხადია ცენტრალური ბანკის მიერ ზემოთდასახელებული ინსტრუმენტები უძლურია მათ

²⁰ კიდევ ერთი დამატებითი არგუმენტი იმისა, თუ რატომ უნდა ვთქვათ უარი ქართულ ეკონომიკურ ლიტერატურაში პოლიტიკაზე საუბრისას სიტყვაზე "მთავრობა" და რატომ უნდა ვიხმაროთ უფრო უნივერსალური მცნება "სახელმწიფო".

მიმართ და ამდენად ფულის ბაზარზე ყოველთვის არის იმის საშუალება, რომ მიწოდება მოულოდნელად გაიზარდოს ან შემცირდეს.

თუ დავუშვებთ, რომ მთელი ფული საბანკო სისტემაშია მოქცეული, და ცენტრალური ბანკი აკონტროლებს მიმოქცევაში არსებული ფულის რაოდენობას, შესაძლებელია ორი სახის ფულად-საკრედიტო პოლიტიკაზე ვისაუბროთ, რომელიც *იაფი და ძვირი ფულის პოლიტიკის* სახელითაა ცნობილი (Макконнелл, Брю, 1999, сс. 325-327).

იაფი ფულის პოლიტიკა მოიცავს ცენტრალური ბანკის მიერ ფასიანი ქაღალდების შექმნას, აუცილებელი რეზერვის შემცირებას და სააღრიცხვო ნორმის შემცირებას. აღნიშნული რონისძიება გაზრდის ფულის მიწოდებას ბაზარზე, რასაც ცხადია მისი ფასის – პროცენტის შემცირება მოჰყვება, რაც შესაძლოა ინვესტიციების წამახალისებელ ფაქტორად იქცეს, რაც ეკონომიკურ ზრდას გამოიწვევს.

ძვირი ფულის პოლიტიკა გულისხმობს ფასიანი ქაღალდების გაყიდვას, აუცილებელი რეზერვისა და სააღრიცხვო განაკვეთის ზრდას, რაც ამცირებს ბანკების შესაძლებლობას “შექმნან ფული”, ანუ ამცირებს ბაზარზე ფულის მიწოდებას და ზრდის პროცენტს და ამცირებს ინფლაციის ტემპებს.

რამდენიმე მიზეზის გამო, ეკონომისტთა ნაწილი ფულად-საკრედიტო პოლიტიკას უფრო ეფექტიანად მიიჩნევს რამდენიმე მიზეზის გამო, რომელთაგან ჩვენ საგადასახადო-საბიუჯეტო პოლიტიკასთან შედარებით სისწრაფეს, მოქნილობას, ნაკლებად პოლიტიზირებას და მეტ დამოუკიდებლობას გამოვყოფთ.

იმის გამო, რომ მსოფლიოს ბევრ ქვეყანაში ცენტრალური ბანკის ხელმძღვანელობა, მთავრობის ხელმძღვანელობისაგან განსხვავებით დროის გარკვეული პერიოდის (როგორც წესი 5-7 წელი) განმავლობაში გარანტირებულნი არიან, რომ არ დაკარგავენ თანამდებობას და მათ არ შეეხებათ ქვეყანაში მიმდინარე პოლიტიკური პროცესები და ამასთან ცენტრალურ ბანკს თითქმის ყოველდღიურად შეუძლია ფასიანი ქაღალდების ბაზარზე აწარმოოს ოპერაციები, მის მიერ გატარებული პოლიტიკა უფრო მოქნილია და სტაბილური და ნაკლებად შეიცავს პოპულიზმის ელემენტებს, რადგან გარკვეული ვადის გასვლამდე მას არ ეხება ქვეყნის უმაღლეს ეშელონებში (როგორც საკანონმდებლო, ასევე აღმასრულებელ ხელისუფლებაში) მოსალოდნელი ცვლილებები.

ამდენად სახელმწიფო ზემოთაღნიშნული ინსტრუმენტების მეშვეობით აქტიურად ზემოქმედებს ერთობლივ მოთხოვნაზე და ერთობლივ მიწოდებაზე და შესაბამისად რეალურად ზემოქმედებს საკუთარი მიზნების მიღწევასა და ფუნქციების განხორციელებაზე.